

Politički život

ISSN 2217-7000

Časopis
za analizu politike

Jun 2023

Broj

24

Istraživanja

Nikola Beljinac i Ivana Spasić

Da li je za etnokulturnu pravdu neophodna liberalna država?**Osvrt na (post) jugoslovensko iskustvo**

Puls

Aleksandra Krstić i Nikola Jović

Kako se novinari u Srbiji bore sa onlajn napadima - normalizacija digitalnog nasilja kao posledica izostanka institucionalne podrške

Pod lupom

Milica Topalović i Đurđica Stanković

Internet kao izazov zaštiti autorskih i srodnih prava

Svetska tema

Sanja Domazet i Maja Vukadinović

The concept of militainment: war as media spectacle

Globalno

Ivan Ejub Kostić

Islamski pokreti nakon Arapskog proleća: komparativna analiza Muslimanske braće i el Nahde

Politički život

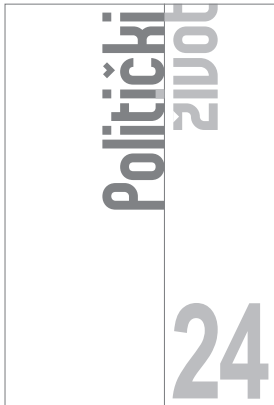
Milena Milosavljević Stević

Teritorijalna autonomija i nacionalne manjine u Srbiji

Prikaz

Slaviša Orlović

Veštačka inteligencija (ChatGPT) i naša budućnost s njom (Henri A.Kisindžer, Erik Šmit, Daniel Hatenloker, (2022), *Doba veštačke inteligencije i naša ljudska budućnost*, Klub Plus, Beograd)

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

CENTAR ZA
DEMOKRATIJU

Politički život

Redakcija

Prof. dr Slaviša Orlović (FPN; glavni i odgovorni urednik), Prof. dr Slobodan Marković (FPN), Prof. dr Vladimir Vuletić (Filozofski fakultet), Prof. dr Predrag Bijelić (Ekonomski fakultet), dr Gazela Pudar Draško, naučna saradnica (Institut za filozofiju i društvenu teoriju), Prof. dr Dušan Spasojević (FPN), Doc. dr Milan Krstić (FPN, spoljna politika i EU), Doc. dr Despot Kovačević (FPN, Region), Doc. dr Ivana Jakšić (FPN, Političko ponašanje i kvantitativna istraživanja), Doc. dr Milica Kulić (FPN, Mediji i komunikacije)

Međunarodna redakcija

Prof. dr Spiros Economidis, London School of Economics and Political Science (LSE), London, Prof. dr James Ker-Lindsay, London School of Economics and Political Science (LSE), London, Prof. dr Cirila Toplak, Fakultet društvenih nauka, Univerzitet u Ljubljani, Prof. dr Olivera Komar, Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore, Prof. dr Damir Kapidžić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Programski savet

Prof. dr Vukašin Pavlović (predsednik), [prof. dr Vučina Vasović](#), prof. dr Ratko Božović, prof. dr Goran Bašić

Sekretar redakcije

Ivana Jakšić

Izdavač

Centar za demokratiju, Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Za izdavača

Prof. dr Dragan Simić

Adresa

Jove Ilića 165, Beograd
e-mail: politickizivot@fpn.bg.ac.rs

Dizajn

Goran Ratković

Prelom

Olivera Tešanović

Lektura i korektura

Olivera Veličković

Tiraž

100 primeraka

Priprema i štampa

Čigoja štampa

<https://www.fpn.bg.ac.rs/politicki-zivot>

CIP – Каталогизacija y publikacij
Nародна библиотека Србије, Beograd

32

POLITIČKI život : časopis za analizu politike / glavni urednik Slaviša Orlović. – 2023, br. 24 (jun) – . – Beograd (Jove Ilića 165) : Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka : 2014 – (Beograd : Čigoja štampa). – 24 cm

Dva puta godišnje.

– je nastavak: Analiza politike = ISSN 2217-6233

ISSN 2217-7000 = Politički život

COBISS.SR-ID 186943756

24

Istraživanja

- Nikola Beljinac, Ivana Spasić, Da li je za etnokulturnu pravdu neophodna liberalna država?
Osvrt na (post) jugoslovensko iskustvo 7

Puls

- Aleksandra Krstić, Nikola Jović, Kako se novinari u Srbiji bore sa onlajn napadima - normalizacija digitalnog nasilja kao posledica izostanka institucionalne podrške 27

Pod lupom

- Milica Topalović, Đurđica Stanković, Internet kao izazov zaštiti autorskih i srodnih prava 41

Svetska tema

- Sanja Domazet, Maja Vukadinović, The concept of militainment: war as media spectacle 53

Globalno

- Ivan Ejub Kostić, Islamski pokreti nakon Arapskog proleća: komparativna analiza Muslimanske braće i el Nahde 61

Politički život

- Milena Milosavljević Stević, Teritorijalna autonomija i nacionalne manjine u Srbiji 79

Prikaz

- Slaviša Orlović, Veštačka inteligencija (*ChatGPT*) i naša budućnost s njom (Henri A.Kisindžer, Erik Šmit, Daniel Hattenloker, (2022), *Doba veštačke inteligencije i naša ljudska budućnost*, Klub Plus, Beograd) 95

Research

Nikola Beljinac, Ivana Spasić, Does Ethnocultural Justice Require a Liberal State? Reflections on the (Post) Yugoslav Experience 7

Puls

Aleksandra Krstić, Nikola Jović, How Journalists in Serbia Deal With Online Attacks - Normalization of Digital Violence as a Consequence of Lack of Institutional Support 27

Under the magnifying glass

Milica Topalović, Đurđica Stanković, The Internet as a Challenge in Copyright and Related Rights Protection 41

Global topic

Sanja Domazet, Maja Vukadinović, The Concept of Militainment: War as Media Spectacle 53

Globaly

Ivan Ejub Kostić, Islamic Movements after the Arab Spring: A Comparative Analysis of the Muslim Brotherhood and al-Nahda 61

Political life

Milena Milosavljević Stević, Territorial Autonomy and National Minorities in Serbia 79

Book review

Slaviša Orlović, Artificial intelligence (ChatGPT) and our future with it (Henry Kissinger, Eric Schmidt, and Daniel Huttenlocher, (2022), The Age of AI: And Our Human Future, Klub Plus, Beograd) 95

Milica Topalović¹

Institutu za političke studije

Đurđica Stanković

Institutu za društvene nauke

https://doi.org/10.18485/fpn_pz.2023.24.3

UDK 004.738.5:316.774(347.78)

Internet kao izazov zaštiti autorskih i srodnih prava²

Sažetak

Sa napretkom informacionih tehnologija, zaštita autorskih i srodnih prava našla se pred brojnim izazovima koji, ne samo da teže da obesmisle postojanje autorskopravne i srodnopravne zaštite, već iznova stvaraju dilemu između prava i slobode. Tradicionalno shvatanje zaštite ovih prava više ne odgovara realnosti i mnogobrojnim načinima njihove zloupotrebe. Internet je postao plodno tlo za neograničene radnje povrede prava poput neovlašćenog pristupa i korišćenja autorskog dela, plagijarizma, falsifikata i piraterije. Najbrojnije prepreke ostvarivanju apsolutnih prava u ovoj oblasti čine sporovi o teritorijalnoj nadležnosti zbog globalizacije društva, velikog broj predmeta koji uspešno razvijaju sudsku praksu, ali nisu praćeni istom brzinom razvoja regulative, kao i nedovoljne informisanosti korisnika o zaštitenosti digitalnih sadržaja na internet platformama usled njihove hiperprodukcije. Osnovna pitanja na koje će rad ponuditi odgovore tiču se prepreka regulisanju autorskih i srodnih prava u sajber prostoru kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom nivou. Autorke će posebnu pažnju posvetiti pitanju prirode autorskih prava i/ili slobodi pristupa multimedijalnim sadržajima i softverskih rešenja na internetu. U radu će biti korišćeni deskriptivni metod i metod analize sadržaja dokumenata.

Ključne reči

Autorska i srodna prava, internet, sloboda pristupa, Republika Srbija, globalizacija

[1] Kontakt adresa autora: milica.topalovic@ips.ac.rs.

[2] Rad je nastao u okviru naučno-istraživačke delatnosti koju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

Pravo intelektualne svojine doživljava renesansu od početka 19. veka, sa ubrzanim razvojem industrije. Kako industrijska svojina navodi na to da se radi o specifičnom obliku materijalne svojine, u svojim ranim počecima je na međunarodnom nivou i uporednom pravu prihvaćen naziv industrijske svojine i autorskog prava kao vid zaštite autorstva nad određenim delom stvaralaštva. Zajedničke karakteristike i potreba da se pravno reguliše ova oblast, rezultovala je mnogobrojnim međunarodnim konvencijama, nacionalnom regulativom i propisima. Nacionalna regulativa se najčešće reguliše na osnovu potpisanih i ratifikovanih međunarodnih konvencija i skupa čine međunarodno autorsko pravo (Misailović, 2016: 23).

Nacionalna zakonodavstva su na početku različito regulisala neophodnost da se zaštite prava autora na ideju i formu svog stvaralaštva. Ustav Sjedinjenih Američkih Država je autoritet u unapređenju i podsticanju isključivih prava intelektualne svojine poverio Kongresu koji na ograničen vremenski period jemči autorima i piscima isključiva prava nad svojim delima i pronalascima (Spalević, Ilić i Spalević, 2018: 51). Iako je većina nacionalnih zakonodavstava prihvatila termin o autorskom pravu, Francuska je još u 18. veku propisala zakon o umetničkoj i književnoj svojini jer je zakonodavac smatrao da se radi o pravu stvaralaca na sopstveno delo, slično pravu svojine nad materijalnim dobrima (Jelisaovac i Trošić, 2006: 19). Za razliku od Francuske, Velika Britanija je još 1911. godine usvojila prvi Zakon o autorskom pravu (*copyright*) koji je prvobitno označavao pravo na štampanje i umnožavanje, dok se kasnije odnosio na sva prava koje autor uživa u pogledu svojih umetničkih i književnih dela (Copinger and Skone, 1971: 5). Značajne razlike između anglosaksonskog i kontinentalnog prava proističu iz činjenice da *copyright* ne reguliše privatno vlasništvo na autorskom delu, već pravno reguliše način na koji se ono može koristiti u interesu javnosti i slobodne trgovi-

ne (Patterson and Lindberg, 1991: 110). Bez obzira na različite pravne kulture i prirodu poimanja autorstva, autorsko pravo je, do globalizacije interneta, bilo jedno od najbolje regulisanih grana prava koje označava zakonsku zaštitu autora od neautorizovanih kopija i korišćenja njihovih dela (Besarović, 2000: 19).

Sa napretkom informacionih tehnologija, kao i svakodnevnim razvojem interneta i sajber prostora, zaštita autorskih i srodnih prava našla se pred brojnim izazovima. Internet je postao plodno tlo za neograničene radnje povrede prava poput neovlašćenog pristupa i korišćenja autorskog dela, plagijarizma, falsifikata i piraterije. Najbrojnije prepreke ostvarivanju apsolutnih prava u ovoj oblasti predstavljaju sporovi o teritorijalnoj nadležnosti uzrokovani internet globalizacijom, brojni sporovi koji uspešno razvijaju sudsku praksu, ali nisu praćeni istom brzinom razvoja regulative, kao i neinformisanost korisnika o zaštićenosti digitalnih sadržaja na internet platformama usled njihove hiperprodukcije. Dakle, novi pristup autorskom pravu trebalo bi da reafirmiše prava autora u globalizovanim digitalnim komunikacijama, a ne da stvori određene tehnološke monopole i diskriminaciju (Dimitrijević, 2010: 286). S obzirom na to da je osnovni zadatak pravnih nauka da prati realnost, odnosno potrebe regulacije određenih fenomena i odnosa u društvu, poznati tradicionalni koncept autorskih i srodnih prava je potrebno prilagoditi zaštiti digitalizacije sadržaja zbog čega su razvijeni koncepti primeri dobre prakse poput licenci otvorenog sadržaja (*open source softver*) i *copy left licence* (Spalević et al., 2018: 51) u autorskopravnoj zaštiti softvera.

Rad teži da da odgovor na pitanja koje su najveće prepreke regulisanju autorskih i srodnih prava u sajber prostoru, kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom nivou. Nakon uvodnih razmatranja u kojima je prikazan kratak istorijski razvoj autorskih i srodnih prava, sledi osvrt na ulogu i značaj digitalnih tehnologija u pravnom regulisanju autorskih i srodnih prava, a samim tim i nastanak širokog prostora za njihovu zloupotrebu, naročito kada se govori u kontekstu multimedijalnih sadržaja i softverskih rešenja. Autorke će posebnu pažnju posvetiti pitanju prirode autorskih prava i/ili slobodi pristupa multimedijalnim sadržajima i softverskih rešenja na internetu.

Promenljivost karaktera autorskih i srodnih prava

Autorsko delo je originalna tvorevina pojedinca koja može pripadati oblastima umetnosti, književnosti ili nauci. Drugim rečima, u pitanju je originalna duhovna tvorevina autora, izražena u određenoj formi, bez obzira na njegovu umetničku, naučnu ili drugu vrednost, njegovu namenu, veličinu, sadržinu i način ispoljavanja, kao i dopuštenost javnog saopštavanja njegove sadržine. Istim članom Zakona o autorskim i srodnim pravima (u nastavku Zakon) precizira se šta se sve smatra autorskim delom: pisana dela; govorna dela; dramska, dramsko-muzička, koreografska i

pantomimska dela, kao i dela koja potiču iz folkloru; muzička dela, sa rečima ili bez reči; filmska dela; dela likovne umetnosti; dela arhitekture, primenjene umetnosti i industrijskog oblikovanja; kartografska dela; planovi, skice, makete i fotografije; pozorišna režija.

Kao i u drugim nacionalnim regulativama, originalnom stvaraocu se priznaju moralna prava koja traju večno, imovinska (materijalna) prava koja su vremenski ograničena na onaj period koji se smatra dovoljnim za ekonomsko iskorišćavanje predmeta kreativnog rada, odnosno za naknadu stvaralačkog napora i doprinosa društvenoj zajednici, kao i druga prava koja štite ostale interese autora u pogledu njegovog dela (Damjanović, 2013: 255). Princip teritorijalnosti je od velikog značaja i odnosi se na mesto (najčešće državu) gde se autorsko delo planira registrovati, tj. deponovati i zaštititi. Deponovanje dela ne utiče direktno na nastanak prava, ali svakako služi kao dokaz autorstva. Organ koji obavlja nadležnosti registracije i deponovanja u Republici Srbiji je Zavod za intelektualnu svojinu koji je u 2020. godini proslavio stogodišnjicu postojanja, što govori u prilog tome da se na ovim prostorima relativno rano javila potreba za pravnom regulacijom ove oblasti.³

Pored autorskog prava, Zakonom je predviđeno i definisanje srodnih prava autorskom pravu. Susedna prava, koja su od Rimske konvencije 1961. godine, nazvana srodnim pravima u međunarodnom pravu intelektualne svojine, ukazuje na materijalnu izvesnost koja proističe iz autorskog prava. Ova prava se direktno odnose na predmete srodonpravne zaštite: pravo interpretatora; pravo proizvođača fonograma; pravo proizvođača videograma; pravo proizvođača emisije; pravo proizvođača baze podataka; pravo prvog izdavača slobodnog dela i pravo izdavača štampanih izdanja za posebnu naknadu.⁴ Nosioci srodnih prava nisu duhovni stvaraoci, već svoja imovinsko-pravna ovlašćenja na predmetu zaštite izvode iz činjenice obavljanja određene poslovne delatnosti (Граић Степановић, 2010: 563). Imovinskopravna ovlašćenja nosilaca srodnih prava postavljena su znatno uže u odnosu na ona koja proističu iz autorskog prava i usmerena su ka komercijalnim oblicima korišćenja predmeta zaštite (Марковић, 2000: 80).

Član 150. Zakona definiše individualno i kolektivno ostvarivanje autorskih i srodnih prava. Individualno ostvarivanje prava se vrši neposredno ili preko posrednika, dok se kolektivno ostvaruje osnivanjem organizacija⁵ koje za cilj imaju zaštitu isključivih imovinskih autorskih i srodnih prava i prava potraživanja naknade. Kolektivnim ostvarivanjem prava,

[3] Prvi Zakon o autorskom pravu donet je 1930. godine u Kraljevini Jugoslaviji nakon potpisivanja Bernske konvencije o zaštiti književnih i umetničkih dela. Vide ti: Janko P. Veselinović (2013). Kolektivna zaštita autorskih prava i pitanje monopola. U M. Dukić-Mijatović (Prir.), *Aktuelnosti privredne legislative kao determinante razvoja država u regionu*, 149-161. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe.

[4] Čl. 111 – Čl. 142. Zakona o autorskim i srodnim pravima, Sl. glasnik RS, 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – odluka US i 66/2019.

[5] Organizacije se ne smeju osnivati radi sticanja dobiti (Čl. 152. Zakona).

autor ustupa organizaciji sva svoja prava. Organizacija, u tom slučaju, u svoje ime, a za račun nosioca autorskih i srodnih prava, zaključuje ugovore sa korisnicima od kojih vrši naplatu o neisključivom ustupanju tih prava.⁶ Zvanično, organizacija ima obavezu da u slučaju spora, zastupa i štiti prava koja su joj nosioci autorskog i srodnih prava poverili na kolektivno ostvarivanje.⁷

Shvatanje autorskih i srodnih prava na nacionalnom nivou još uvek se oslanja na tradicionalni pristup koji je promovisala Svetska organizacija za intelektualnu svojinu (*World Intellectual Property Organization - WIPO*) 90-ih godina prošlog veka kada tehnološki napredak nije bio na današnjem nivou. Zaštita autorskih i srodnih prava je u međuvremenu doživela radikalne promene sa ubrzanjem razmene informacija i digitalnih komunikacija. Bez interneta se ne može zamisliti ni svakodnevnica fizičkih lica, a savremeno poslovanje u potpunosti zavisi od sajber prostora, što je automatski promenilo i povećalo značaj zaštite autorskih i srodnih prava na internetu. Pored audio i video sadržaja, softverskih programa, sva dela u digitalnom formatu su podvrgnuta zloupotrebi. Zloupotreba najčešće nastaje iz nehata i nedovoljne obaveštenosti korisnika, ali su česti i slučajevi namernog kršenja autorskih i srodnih prava zarad sticanja materijalne i nematerijalne dobiti. Autor sada više nije pasivni uživatelj autorskih prava, već je koncept autorskih prava uticao na proaktivnost autora, ali i korisnika sa mogućnošću da oni menjaju, unapređuju, kombinuju i doraduju delo što ih čini *de facto* novim autorima (Misailović, 2016: 24). Dakle, radikalno je promenjeno tradicionalno shvatanje autorskih prava, uz objašnjenje da novi autor za krajnji produkt ima delo koje ima sopstvenu vrednost po sebi. Praktično, to znači da doradom i izmenom nastaje novi proizvod koji je takođe predmet zaštite autorskih i srodnih prava. Ukoliko su u pitanju sadržaji u javnom domenu, onda se on može dovesti u korelaciju sa javnim površinama - javnim dobrima, te se stvaranje nekog posebnog stručnog dobra iz javnog interesa može shvatiti kao pravo na dostupnost znanja. Paradoksalno, sa ubrzanim protokom informacija, omogućeno je da izdavači imaju veliku kontrolu i nad korisnicima, ali i nad samim autorima. Dakle, izdavačke kuće ostvaruju svoja autorska prava na dela koja su umnožile i publikovale (Misailović, 2016: 25). Autorsko pravo u uporednom pravu sve manje je naklonjeno jačanju pregovaračke i ugovorne pozicije autora, pa se pretpostavlja da će u daljem razvoju doći do većeg izražaja uticaja kulturne industrije koja će štiti svoje interese na račun interesa autora, tj. insistirati na shvatanju da je autorski ugovor, u suštini, predmet trgovinskog prava što dodatno dovodi do promenljivosti karaktera zaštite predmeta autorskih i srodnih prava (Marković, 2004: 197-224).

[6] Čl. 153. Zakona.

[7] Čl. 153. Zakona.

Multimedijalni sadržaj i softverska rešenja na internetu - autorsko pravo ili sloboda pristupa?

Na internet platformama najveći procenat predmeta zloupotrebe autorskih i srodnih prava dešava se na softverima i multimedijalnim sadržajima. Najčešće se radi o audio i video sadržaju, dokumentarnim i igranim filmovima, komercijalnim i softverima za ličnu upotrebu, ali i tutorijalima kreiranih od strane organizacije ili individue (Spasic i Stevanovic, 2015: 203–226). Nemogućnost ujednačene prakse po pitanju zaštite od zloupotrebe autorskih i srodnih prava na internetu, kao i neprestan razvoj ovih tehnologija gde se zloupotreba može lako konstatovati, ali veoma teško utvrditi i dokazati, sve je veći teret pravnim naukama, a za posledicu može imati i nastanak visokosofisticiranog sajber kriminala. S druge strane, u osnovi borbe za zaštitu autorskih i srodnih prava u sajber prostoru nalazi se jedna multidisciplinarna dilema o supremaciji monopola nad znanjem i postizanja ekonomskih dobiti nad slobodnim protokom, širenjem informacija i sadržaja i, u krajnjoj instanci, opštim blagostanjem društva.

Način pristupa sadržajima autorskog dela otvorenog tipa na internetu stvaraju supkulturnu slobodu upotrebe, distribucije i umnožavanja radova u okviru neslobodne medijske kulture (Misailović, 2016: 24). U cilju zaštite enormne količine informacija na internetu, stvoren je sistem licenciranja. Licence služe i pružaju slobodu autoru da sami odluče u koje će svrhe koristiti sopstveno delo – komercijalne ili nekomercijalne (Spalević et al. 2018: 53). Licence otvorenog sadržaja ne pružaju u potpunosti sigurnost autoru, niti mu mogu obezbediti sigurnu ekonomsku dobit, naročito kad ne postoji ugovorna obaveza sa određenom izdavačkom kućom. Licence otvorenog sadržaja se dalje mogu podeliti prema privilegijama koje pružaju na licence opšteg tipa i na licence specijalne namene, kao i prema prirodi na one koje predviđaju mala ograničenja i one kojima su jasno i precizno definisana ograničenja korišćenja dela (Spalević et al. 2018: 54). Licence specijalnih namena su i one koje obuhvataju i softverska rešenja i razlikuju se u zavisnosti od privilegija koje udeležuju krajnjem korisniku. Softver otvorenog tipa (*open source software*) je softverska licenca kojom je dozvoljena izmena i dopuna izvornog koda u cilju razvoja tehnologije. Međutim, bez obzira na vrstu i tip licence, zloupotrebe su veoma česte i dolaze kako od krajnjeg korisnika, tako i od velikih multinacionalnih informacionih kompanija.

Nedavno je završen slučaj autorskih prava decenije, koji je od 2010. godine vodila kompanija Orakl (*Oracle*) protiv kompanije Gugl (*Google*) pod optužbom korišćenja delova softvera kompanije Orakl za razvoj sistema koji je osnova većine Android (*Android*) pametnih telefona. Imajući u vodu da se ne radi o softveru otvorenog tipa, Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država, nije odgovorio na pitanje da li su 11 hiljada linija softverskog koda (0,4% koda završnog proizvoda) zaštićena autorskim

pravima i presudila u korist Gugla, tj. da autorska prava nisu prekršena i da je cilj tehnoloških evolucija upravo razvoj i napredak. Iako je ova kva presuda dočekana sa ushićenjem među korisnicima, otvoren je veliki prostor potencijalne zloupotrebe u svim domenima poslovanja koji zavise upravo od zaštite autorskih i srodnih prava. Pored pozajmljivanja delova proizvoda stvaralačkog rada zaštićenog autorskim pravima radi stvaranja novog proizvoda i neprestanog razvoja, problematičan je i slobodan/besplatan pristup platformama koje nude raznolike multimedijalne sadržaje. Engleski termin *free* može biti tumačen na različite načine, kao besplatan i slobodan. Dvojno tumačenje uzrokuje nesporazume jer slobodan pristup ne mora po automatizmu značiti i da je sadržaj besplatan (Damnjanović, 2013: 269). Dodatne nesporazume predstavljaju i različiti pristupi u shvatanju prirode softverskih rešenja. Na primer, harmonizaciji pravne regulative intelektualne svojine na međunarodnom nivou doprineo je i TRIPS sporazum Svetske trgovinske organizacije koji je jednim delom obavezao države potpisnice na priznavanje patenata za kompjuterske programe zaštićene ovim pravom na teritoriji Sjedinjenih Američkih Država, bez obzira na to što se, usvajanjem Minhenske konvencije o evropskom patentu, softveri štite kao predmet autorskog prava (Damnjanović, 2013: 257).

Kopiranje, širenje i korišćenje multimedijalnih sadržaja, domena i softvera bez poštovanja autorskih prava na internetu, postala je nova realnost. Programi su sve sofisticiraniji za uspešno preuzimanje sadržaja, a paradoksalno sve jednostavniji za korišćenje. Počevši od pojave specijalnih programa poput BitTorrenta (*BitTorrent*), SajnsHaba (*SciHub*), Libgena (*Library Genesis*) i dr., današnjim korisnicima je omogućen gotovo neograničen pristup audio i video sadržajima, poput muzike, filmova, kao i akademskih radova i knjiga koji su zaštićeni autorskim i srodnim pravom. Konkretno, masovnost korišćenja ovih ilegalnih puteva ohrabrena je nemogućnošću da se korisnici koji aktivno učestvuju u razmeni, skidanju i preuzimanju sadržaja sankcionišu i procesuiraju. Konkretno, presuda suda države Ajove iz 2014. godine, odbila je masovnu tužbu protiv BitTorrenta kao neosnovanu, jer se nije mogla utvrditi veza između torrent fajla i internet pirata.⁸ U ovom slučaju je objašnjeno da sam pristup programu ne predstavlja kršenje autorskog i srodnih prava. Sa druge strane, u Finskoj je Vrhovni sud potvrdio prvostepenu presudu zbog širenja, objavljivanja i distribucije digitalnih sadržaja zaštićenih autorskim pravom posredstvom istog sajta.⁹

[8] Van der Sar E. (2014). Judge Understands BitTorrent, Kills Mass Piracy Lawsuits. *Torrent Freak*. Accessed: 3. 9. 2022. Available at: <https://torrentfreak.com/judge-understands-bittorrent-kills-mass-piracy-lawsuits-140130/>.

[9] Finska policija je upala na stranicu Finreactor sajta BitTorrent i uhapsila jedanaest osoba. Videti: Maxwell A. (2009). The Pirate Bay Trial: Understanding Finreactor. *Torrent Freak*. Accessed 10. 9. 2022. Available at: <https://torrentfreak.com/the-pirate-bay-trial-understanding-finreactor-090223/>

Počevši od 2000. godine, Svetska trgovinska organizacija (STO) je formirala arbitražno telo kako bi omogućila brzo rešavanje sporova i smanjila troškove postupaka o zloupotrebi registracije internet domena – većina sporova bila je rešena u korist podnosioca žalbe, četvrtina je rešena sporazumno, a najčešće su na meti bile velike kompanije poput *Christian Dior, Sony, Microsoft, Nike* i *Woolmark* (Martino, 1996: 24). Dakle materijalna komponenta autorskih i srodnih prava ne bi trebalo da bude zanemarena, naročito ako se uzme u obzir fenomen *found rising* ili prikupljanje finansijskih sredstava na osnovu svojstva titulara autorskog prava.¹⁰ U Srbiji je nedavno na meti hakera bio i popularni projekat *Južni vetar*, kada je u jeku bioskopskih projekcija izašla piratska verzija na internet stranicama, zbog čega su autori izgubili blizu milion evra.¹¹

Pored toga, u velikom broju država moguće je preko sajta *SciHub* i *Library Genesis* preuzeti veliki broj članaka i knjiga u digitalnom formatu, potpuno besplatno, za čiji bi se legalan pristup trebalo izdvojiti nezanemarljiva svota novca. Mogućnost piraterije i ilegalnog preuzimanja sadržaja sa ovih sajtova predstavljena je dvostrukim argumentima. S jedne strane posredi je grubo kršenje kako moralnih, tako i imovinskih prava stvaraoaca, dok je sa druge argument o nesmetanom pristupu i širenju znanja na koje svi imaju pravo. Česti su stavovi da se na ovaj način, ne samo olakšava pristup korisnicima koji nemaju finansijskih sredstava da ih obezbede, već se povećava popularnost i stopa navođenja autora u drugim akademskim radovima. Nedavna istraživanja su pokazala da su akademski naučni članci preuzeti sa piratskih platformi 1.72 puta citiraniji od onih koji nisu preuzeti sa istih.¹² U domenu nauke, tj. objavljivanja naučnih radova, autori većine časopisa ne samo da nemaju konkretan komercijalni interes, već se kod mnogih traži naknada za objavljivanje rada što bi značilo da im legislativa o autorskom pravu više predstavlja prepreku nego zaštitu (Boyle, 2008).

Neutralne tehnologije, poput *BitTorrent, SciHub, Library Genesis* kao platforme za direktnu razmenu sadržaja, ni u domaćem zakonodavstvu

[10] Na osnovu budućih naknada za izdavačka prava i prava na prvo snimanje izdaju se akcije koje se prodaju i tako se omogućuje enormna zarada. Dejvid Pulman je prvi put iskoristio ovu mogućnost kada je 1997. godine za Dejvida Bouvija izdao paket akcija na period od deset godina u vrednosti od 55 miliona. Svi kupci akcija su imali mogućnost da dobijaju naknadu od Bouvijevih albuma dok im se ne isplati glavnica i 8% godišnje kamate. Videti: Damnjanović K. (2013). Globalizacija – ‘zlatno doba’ ili ‘sumrak’ prava intelektualne svojine? Pravni zapisi. God. IV. Br. 2. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union, 17.

[11] Sličan problem desio se i sa prikazivanjem istoimene serije, ali je Radio Televizija Srbije u saradnji sa Odeljenjem za visokotehnološki kriminal MUP-a Srbije, uspela da uđe u trag počiniocima i podnela krivične prijave protiv njih. Videti: Reditelju pozlilo – Južni vetar na meti hakera. *Direktno.rs*. 1.4.2020. Preuzeto: 10.9.2022. Dostupno na: <https://direktno.rs/zabava/film-i-tv/263869/reditelju-pozlilo-juzni-vetar-na-meti-hakera.html>.

[12] Dolan. W. E. (2021). The “Sci-Hub effect” can almost double the citations of research articles, study suggests. *Psy Post*. Accessed 13.9.2022. Available at: <https://www.psypost.org/2021/07/the-sci-hub-effect-can-almost-double-the-citations-of-research-articles-study-suggests-61425>.

ne predstavljaju kršenje autorskih i srodnih prava. Iako Zakon ne prepoznaje neposrednu i posrednu povredu autorskog i srodnih prava, u teoriji i sistematizaciji normi Zakona, prihvaćeno je da bi neposredna povreda od strane korisnika u ovom slučaju mogla: biti neovlašćeno umnožavanje, neovlašćeno interaktivno činjenje dostupnim javnosti i neovlašćeno stavljanje u promet predmeta autorskopravne, odnosno srodnopravne zaštite (Марковић, 2018: 263–266). Međutim, ovde se mogu postaviti još i druga značajna pitanja na koja se ne nudi jedinstven odgovor, poput toga da li je preuzimanje kopije/neoriginalnog primerka prekršaj; da li je delimično umnožavanje određenog sadržaja koji se ne može očitati na računaru prekršaj, s obzirom na to da je neupotrebljiv? Ni na jedno od navedenih pitanja ne postoji jedinstven stav u uporednopravnoj nauci, kao ni praksi (Вујичић, 2020: 19). Različita praksa i tumačenje u uporednoj praksi, onemogućavaju sigurnost i jemstvo autorskih i srodnih prava.

Iz ugla ekonomskih nauka i hipoteza koje važe za sva materijalna dobra, pojedinac je uvek vođen sebičnim i profitom motivisanim interesima, zbog čega će svoja dela pokušati da odbrani autorskim pravom. Međutim, potencijalno se može zamisliti da je u pitanju uspostavljanje novih ekonomskih principa koji se ne zasnivaju na iskorišćavanju raritetnih proizvoda, već na njihovoj brojnosti i izobilju i gde neograničen i slobodan protok znanja dovodi do novih izvora profita, a u krajnjoj instanci i do blagostanja zajednice (Damnjanović, 2013: 270). Još jednom se potvrđuje da se pristup autorskim i srodnim pravima ne može u potpunosti oslanjati na tradicionalno poimanje kada se pojam autorstva odnosio na isključiva prava autora po pitanju iskorišćavanja, menjanja, umnožavanja dela. Kada su predmet zaštite digitalni sadržaji, trebalo bi dodatno promisliti o načinima na koje je moguće održati duh autorstva i jemčiti prava koja iz njega proističu, a ujedno ih pomiriti sa potrebama koje otvara savremena komunikacija i razvoj informacionih tehnologija.

Zaključak

Iako se pristup internetu smatra jednim od ljudskih prava i sloboda, potrebno je Lokovim rečnikom, zaključiti da se svaka sloboda prostire do onog trenutka kada se ne ugrožava tuđa. Svakodnevni napredak u omogućavanju *slobodnog/besplatnog pristupa* digitalnim sadržajima korisnicima, uvek je usko vezan za kršenje moralnih i imovinskih prava autora na sopstveno delo. Uporednopravna praksa je pokazala da postoje znatne nedoumice, različita tumačenja, ali i shvatanja prirode predmeta autorskopravne i srodnopravne zaštite kada je u pitanju sajber prostor. Oslanjajući se na tradicionalno shvatanje zaštite autorskih i srodnih prava, dolazi se do zaključka da su prekršaje, do nastanka digitalnog doba, uglavnom činili eksperti. Danas, sve je češća zloupotreba od strane prosečnog korisnika interneta koji je nedovoljno obavešten o granicama koje mu nudi slobodan internet. Nezahvalna pozicija pravnih nauka ogleda se u tome

što će apsolutnom zaštitom autorstva nad slobodnim protokom informacija i sadržaja, stati na stranu stvaranja cenzure, diskriminacije i monopola internet koncerna. U suprotnom pravna zaštita autorstva gubi svrhu, a autori i stvaraoci postaju demotivisani da stvaraju, što bi kao krajnji rezultat moglo da prouzrokuje globalnu stagnaciju stvaralaštva. Trebalo bi dodatno promisliti o načinima na koje je moguće održati duh autorstva i jemčiti prava koja iz njega proističu, a ujedno ih pomiriti sa potrebama koje otvara savremena komunikacija i razvoj informacionih tehnologija.

The internet as a challenge in copyright and related rights protection

Abstract

With the advancement of information technologies, the protection of copyright and related rights has faced numerous challenges that tend to make the existence of copyright and related rights meaningless and create a dilemma between rights and freedom. The traditional understanding of the protection of these rights no longer corresponds to reality and the many ways in which they are abused. The Internet has become a fertile ground for unrestricted acts of infringement such as unauthorized access and use of copyright, plagiarism, forgery and piracy. The most numerous obstacles to exercising absolute rights in this area are disputes over territorial jurisdiction due to the globalization of society, a large number of cases that successfully develop case law, but are not accompanied by the same speed of regulation, as well as insufficient information of users about digital content protection on Internet platforms. The main questions to which the paper will offer answers concern obstacles to the regulation of copyright and related rights in cyberspace, both internationally and nationally. The authors will pay special attention to the nature of copyright and/or freedom of access to multimedia content and software solutions on the Internet. The paper will use the methods of description and content analysis method.

Keywords

Copyright and related rights, Internet, freedom of access, Republic of Serbia, globalization

Literatura

- Besarović V. (2000). *Intelektualna svojina, industrijska svojina i autorsko pravo*, Beograd: Čigoja štampa.
- Boyle J. (2008). *The Public Domain: Enclosing the Commons of Mind*. Yale University Press. Accessed 28 June 2021. Available at: <https://thepublicdomain.org/thepublicdomain1.pdf>.
- Van der Sar E. (2014). Judge Understands BitTorrent, Kills Mass Piracy Lawsuits. *Torrent Freak*. Accessed 3.9.2022. Available at: <https://torrentfreak.com/judge-understands-bittorrent-kills-mass-piracy-lawsuits-140130/>.

- Veselinović P. J. (2013). Kolektivna zaštita autorskih prava i pitanje monopola. U Dukić-Mijatović, M. (Prir.). *Aktuelnosti privredne legislatie kao determinante razvoja država u regionu*. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe. Preuzeto 28.6.2021. Dostupno na: <http://www.academius.edu.rs/www.pravni-fakultet.info/images/pdf-fajlovi/strucni-rad/projekti/zbornik-2013.pdf#page=150>. 149–161.
- Вујичић Н. (2020). Повреда ауторских и сродних права коришћењем онлајн платформи за директну размну садржаја између корисника интернета. У Поповић, В. Д. (Прир.). *Интелектуална својина у дигитално доба*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду. 9-34.
- Граић – Степановић С. (2010). Убирање јединствене накнаде по основу емитовања и јавног саопштавања интерпетације забележене на фонограму. *Право и привреда*. бр. 4-6/2010 год. XLVII. 562–578.
- Damjanović K. (2013). Globalizacija – ‘zlatno doba’ ili ‘sumrak’ prava intelektualne svojine?. *Pravni zapisi*. God. IV, br. 2. Pravni fakultet Univerziteta Union. 253–273.
- Dimitrijević P. (2010). *Pravo informacione tehnologije*. Niš: Svin.
- Dolan, W. E. (2021). The “Sci-Hub effect” can almost double the citations of research articles, study suggests. *Psy Post*. Accessed 13.9.2022. Available at: <https://www.psypost.org/2021/07/the-sci-hub-effect-can-almost-double-the-citations-of-research-articles-study-suggests-61425>.
- Jelisavac Trošić S. (2006). *Intelektualna svojina: Međunarodna trgovina pravima intelektualne svojine*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Марковић М. С., Поповић Д. (2018). *Право интелектуалне својине*, 6. издање. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Marković M. S. (2004). Autorsko ugovorno pravo, kreativnost na tržištu – pravni aspekti. *Strani pravni život*, Br. 2-3. 197-224.
- Марковић С. (2000). *Право интелектуалне својине*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Martino T. (1996). *Trademark Dilution*, Oxford: Oxford University Press.
- Maxwell A. (2009). The Pirate Bay Trial: Understanding Finreactor. *Torrent Freak*. Accessed 10.9.2022. Available at: <https://torrentfreak.com/the-pirate-bay-trial-understanding-finreactor-090223/>.
- Misailović M. (2016). Pojam, nastanak i razvoj autorskog prava. *Pravo-teorija i praksa*. 34(10-12). 15–30.
- Patterson L. R., Lindberg, S.W. (1991). *The Nature of Copyright: A Law of Users’ Rights*, Athens: University of Georgia Press.
- Pobeda Googlea nad Oracleom u sporu oko autorskih prava. *Radio Slobodna Evropa*, 8.4.2021. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/velika-sudska-pobeda-gugla-nad-oraklom-u-sporu-oko-autorskih-prava/31191766.html>.
- Reditelju pozlilo – Južni vetar na meti hakera. *Direktno.rs*. 1.4.2020. Pristupljeno: 10.9.2022. Dostupno na: <https://direktno.rs/zabava/film-i-tv/263869/reditelju-pozlilo-juzni-vetar-na-meti-hakera.html>.
- Spalević Ž., Ilić M., Spalević P. (2018). Upotreba dela intelektualne svojine u sajber prostoru. *Sinteza 2018-International Scientific Conference on Information Technology and Data Related Research*. Belgrade: Singidunum University. 50–57.

Spasic V., Stevanovic B. (2015). Dokazivanje digitalnih povreda prava intelektualne svojine - osvrt na anglosaksonski pravni sistem. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*. Br. 69. 203-226.

Walter A. C., Skone J. (1971). *On copyright*. London: Sweet and Maxwell.